

5. **Инглхарт Р.** Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества / Р. Инглхарт // Полис. – 1997. – №4. – С. 6-23.
6. Політологічний енциклопедичний словник. / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-е вид., доп і перероб. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
7. **Козаков В. М.** Соціально-ціннісні засади державного управління в Україні: Монографія / В.М. Козаков – К.: Вид-во НАДУ, 2007. – 284 с.
8. **Радченко О. В.** Цінність в системі державного управління: категоріальний аспект / О.В. Радченко // Державне будівництво. – 2008. – № 2. – С. 37-49.
9. **Лебедев И. А.** Политические ценности как сложный и многомерный процесс / И. А. Лебедев // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. – 1999. – № 2. – С.38-49.
10. **Виноградов В.** Политические ценности в жизнедеятельности людей / В. Д. Виноградов // Тугариновские чтения. Материалы научной сессии. – Вып. 1. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2000. – С. 11 – 14.
11. **Карват М.** Политические ценности / М. Карват, В. Милановский // Элементы теории политики / Под. ред. В. П. Макаренко. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов. ун-та, 1991. – С. 224–227.
12. **Семенченко Ф. Г.** Політичні цінності в системі політичних відносин: формування, зміст і функції політичних цінностей / Ф. Г. Семенченко [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vknu/FP/2010_98/p_053_057.pdf
13. Соловьев В. С. Сочинения: В 2 т. Т.1. / Соловьев В. С. – М.: Мысль, 1988. – 894с.
14. **Кон И. С.** Открытие «Я» / И. С. Кон. – М.: Политиздат, 1978. – 367 с.

УДК 316.334.3

Т. О. Черкашина**ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ МОЛОДІЖНИХ РУХІВ**

Розкриваються основні теоретичні та концептуальні підходи соціологічної науки щодо вивчення явища молодіжних рухів, обґрунтовуються теорії, котрі можуть виступити інструментом аналізу сучасних молодіжних рухів.

Ключові поняття: молодь, молодіжні рухи, молодіжні організації, теоретичний підхід, концепція

Раскрываются основные теоретические и концептуальные подходы социологической науки в изучении общественных движений, обосновываются теории, которые могут выступить инструментом для анализа современных молодежных движений

Ключевые понятия: молодежь, молодежные движения, молодежные организации, теоретический подход, концепция

Reveals the basic theoretical and conceptual approaches to social science in the study of social movements, grounded theory, could serve a tool for the analysis of contemporary youth movements

Keywords: youth, youth movement, youth organizations, theoretical approach, concept

© Т. О. Черкашина, 2012

У сучасному суспільстві виникають і діють різноманітні громадські організації та суспільні рухи, що являють собою досить організовану спільність людей, яка ставить перед собою певну мету, як правило, пов'язану з будь-якими змінами соціальної дійсності. Всі вони створюються з метою захисту інтересів окремих соціальних верств і домагаються поліпшення їх становища, підвищення соціального статусу, престижу тощо.

Види цих організацій і рухів дуже різноманітні. Вони діють як на територіях окремих країн, регіонів, так і в міжнародному масштабі. Одночасно вони дуже різноманітні за своєю політичною та ідеологічною орієнтацією, соціальним складом, організаційною структурою, чисельністю, за способами організації, методами діяльності.

Молодіжний рух як форма вияву соціальної активності молодого покоління є найефективнішим механізмом взаємодії нових поколінь із суспільством. У межах молодіжного руху молода людина не лише проходить соціалізацію, здобуває необхідний досвід, але й самореалізовується.

Вивченню суспільних рухів присвятили свої праці такі зарубіжні вчені: Р. Айерман, Г. Блумер,

М. Вуазен, Т. Гарр, Р. Дарендорф, Е. Джемиссон, М. Залд, У. Корнхаузер, А. Мелуччі, Ф. Нулмейер, М. Олсон, Д. Ракше, Н. Смелзер, Ч. Тіллі, А. Турен, Н. Флігстін, Е. Фромм, Ю. Хабермас, П. Штомпка та інші.

Серед вітчизняних дослідників слід відзначити наукові доробки О. Алексеевої, В. Афанасьєва, Е. Базовкіна, В. Барабаш, В. Березовского, Н. Кротова, М. Головатого, В. Головенько, Н. Головіна, Г. Дилигентского, О. Здравомислової, М. Кодіна, К. Плоского та інших.

Беручи до уваги значну кількість різних теоретичних підходів та концепцій, котрі можна використовувати як інструменти для аналізу молодіжних рухів та функції й особливості сучасних молодіжних рухів, що швидко змінюються під впливом трансформаційних змін, які відбуваються в українському суспільстві, в своєму дослідженні ми намагались вирішити наступні завдання:

- проаналізувати теоретичні підходи до вивчення молодіжних рухів;
- здійснити характеристику бачення молодіжного руху в теоретичних підходах;
- окреслити та обґрунтувати доцільність використання концепцій як інструмент аналізу сучасних молодіжних рухів.

Соціологія розглядає молодіжні рухи в різних аспектах: з точки зору мотивів участі, політичної включеності, вивчення організаційної структури, психологічного стану особистості тощо. Тому ми вважаємо за потрібне стисло охарактеризувати розуміння молодіжного руху з позицій чинних в соціологічній науці теоретичних підходів та концепцій.

Теорії «масового суспільства» та «колективної поведінки молодіжні рухи розглядають як антиінституціональну поведінку молоді, що виникає як реакція на соціальну напругу, незадоволення певною ситуацією стосовно власних прав, інтересів та свобод; молодіжні рухи як і суспільні розглядаються цією групою теорій як один із видів колективної поведінки та пов'язуються із поняттями «натовп» та «маса» [1, с.29]. Характеризуються молодіжні рухи в межах даних теорій позайнституціональністю, стихійністю або напівстихійністю у створенні руху, збудженістю у сприйманні інформації, проблемної ситуації, часто агресивністю, радикальними та екстреміськими діями для досягнення мети [2, с.88]. На думку теоретиків «масового суспільства», молодіжні рухи та їх учасники достатньо часто порушують закон, мають ірраціональну, девіантну поведінку, пов'язану з непередбачуваними діями, спонтанністю та аномією.

Теорії відносної депривації зосереджують вивчення молодіжних рухів на поведінкових рефлексх або базових інстинктах та концентруються на проблемі комплексних мотиваційних орієнтацій, визначаючи молодіжний рух як протестну поведінку молоді, що характеризується відчуттям незадоволеності, невідповідністю між потребами й можливостями їх задоволення [3]. Автори зазначених теорій аналізують молодіжні рухи, з огляду на індивідуальні психологічні мотиви учасників, які штовхають молодих людей до агресивної поведінки на індустріальному рівні, до протестних дій та бунтів, до насилля, зокрема до політичного [4], залишаючи поза увагою соціальні структури, які також повинні виступати об'єктом дослідження.

На сьогодні досить популярною є теорія мобілізації ресурсів, прихильники якої молодіжні рухи розглядають у двох аспектах: з одного боку як колективну поведінку, типову для масового суспільства, з іншого - як молодіжну організацію, яка має зовнішні й внутрішні фактори та ресурси розвитку. Інтерпритуючи молодіжні рухи, теорія мобілізації ресурсів вивчає їх як дієвих акторів [5, с.10], раціональні суб'єкти, для успіху яких важливі ресурси, мобілізація, лідерство [6].

М. Олсон у теорії колективної дії розглядає молодіжні рухи як групи або організації індивідів, метою яких є підтримка та просування спільних цілей своїх членів. Але не виключає також існування таких об'єднань, що не враховують інтереси членів, а керуються тільки інтересами керівництва. Метою створення молодіжного руху або організації автор називає групові інтереси, котрі об'єднують молодих людей, а просування цих інтересів вважає основною функцією будь-якого об'єднання, хоча зауважує, що молодіжні організації часто також служать персональним, індивідуальним інтересам. У зазначеній авторській теорії багато уваги приділяється членству в русі та мотивам участі в ньому, зокрема, виділяються два основні типи мотивів: спільна групова(колективна) мета участі та персональна зацікавленість учасників або членів руху [7].

Конфліктні теорії визначають молодіжні рухи через категорію «конфлікт», що є базовою для даної групи теорій та вважається ядром формування й розвитку будь-якого руху, в тому числі й молодіжного. Тому молодіжний рух конфліктологами вбачається як колективна діяльність молоді, спрямована на соціальні зміни, й яка виражає інтереси не тільки молодіжних соціальних груп, а й інших соціальних груп [8, с.110]. Теоретики зосереджують увагу на тому, що конфліктна ситуація, що є передумовою створення руху, виникає частіше за все як конфлікт між наявними

ресурсами та особистісними претензіями. Нерівний розподіл прав та привілеїв, не вирішення молодіжних проблем з боку компетентних установ, недотримання або порушення свобод може породжувати почуття приниження та образи, які зумовлюють незадоволеність у бажаннях отримати ті блага, на які мають законне право молоді громадяни, що у свою чергу призводить до конфлікту, а відтак до формування молодіжного руху. Тип та діяльність молодіжного руху, на думку теоретиків, визначається гостротою конфлікту. Залежно від конфлікту можна спостерігати й відповідні дії учасників руху, які можуть бути як демократичними, так й радикальними, із застосуванням насильницьких методів.

Відповідно до теорії структурації Е. Гідденса молодіжні рухи виступають «соціальними системами», які відтворюють відносини між акторами чи колективами, організовані як регулярні соціальні практики та виступають у якості активних суб'єктів соціальної структури суспільства. Характеризуються вони, на думку автора теорії, такими ознаками: організаційною оформленістю, впорядкованістю у просторі та часі, осмисленим характером дій; молодіжні рухи засновані на свідомій діяльності акторів, які покладаються на правила та ресурси у всьому різноманітті контекстів дії руху. Молоді люди, які є учасниками руху, відповідно до теорії структурації, є «цілеспрямованими агентами, у яких є свої причини діяти так, а не інакше, і які здатні усвідомлювати ці причини дискурсивно (включаючи і випадки свідомого їх спотворення)» [9, с.41-42].

Когнітивний підхід своєю чергою також використовується для аналізу суспільних рухів і молодіжних зокрема за ним пропонується вивчати рухи на рівні індивідуальної свідомості. Вихідним пунктом даних концепцій є положення про те, що будь-яка діяльність, яка виконується людиною, потребує наявності в неї уявлень – репрезентацій, на які вона орієнтується; свідомо чи несвідомо, планує свою поведінку [10].

Зважаючи на вищезазначене представники даних концепцій визначають молодіжні рухи як молодіжні практики, спроможні змінити соціальну дійсність, породжувати нові уявлення в нових ситуаціях, генерувати нові інтерпретації, впливати на мислення своїх учасників у широкому репертуарі життєвих ситуацій. Такі практики характеризуються наявністю та продукуванням нових знань, вірувань, системою ціннісних орієнтацій; вони не є статичними, тому що діють у певному просторі й певному часі, взаємодіють з навколишнім інтелектуальним середовищем [11].

Новий науковий напрям в економічній теорії, що виник у кінці XX століття - неоінституціоналізм - спирається на принцип «методологічного індивідуалізму», який визнає реальними учасниками соціального процесу не групи і організації, а індивідів. Згідно з цим принципом, колективні молодіжні спільноти (рухи, спілки, організації тощо) не існують окремо від членів, які їх складають, і тому повинні пояснюватися з погляду цілеспрямованої поведінки індивідів [12].

Завдяки такій установці в центрі уваги неоінституціоналістів виявляються стосунки, що складаються всередині організацій та колективних об'єднань. Але водночас це не означає, що соціальні інститути завжди виникали згідно з раніше розробленим планом. Найважливіші з них не створювалися, а виникали стихійно у процесі взаємодії багатьох індивідів, що мали на меті особисті цілі.

Спробою осмислення такого явища як молодіжні рухи в сучасних реаліях є також концепція «нових» суспільних рухів: визначає молодіжні рухи як сучасну колективну діяльність молоді, яка характеризується визначеною груповою ідентичністю, наявністю ціннісно-нормативних уявлень, що пояснюють сутність колективних дій. За такої інтерпретації рухи розглядають як колективні, організаційно оформлені й структуровані молодіжні підприємства або об'єднання [13]. Характерною ознакою молодіжних рухів за даною концепцією є їх орієнтація на сучасні, постматеріалістичні цінності: особистісна ідентичність молоді, приватне життя, стиль життя, потреби, права, можливості молодих людей, розвиток їх культурного та творчого потенціалу.

Підсумовуючи вищезазначене, слід зауважити, що через багатовимірність явища «молодіжний рух» і стану розвитку теорії в цьому аспекті сьогодні не можливо говорити про універсальну концепцію молодіжного руху, оскільки ще тільки виробляються тенденції аналізу різних організаційних форм рухів, цілей діяльності, мотивів їх створення та участі у них.

У такій ситуації нам, в межах нашої майбутньої роботи, об'єктом якої є молодіжні рухи, найбільш прийнятними для дослідження вбачається теорія колективної дії М. Олсона та концепція неоінституціоналізму.

Так, теорія М. Олсона є доречною з огляду на те, що вона розглядає рухи як організації індивідів, метою яких є задоволення спільних потреб; зосереджуючи увагу на мотиваційному аспекті участі індивіда в русі, виокремлюючи спільну та персональну зацікавленість учасництва.

Своєю чергою концепція неоінституціоналізму приваблює тим, що зосереджуються на дослідженні індивідуальної поведінки членів та учасників організацій та на взаємостосунках

індивідів всередині цих організацій; аналізують поведінку, враховуючи витрати ресурсів членів та учасників та наявність й дієвість норм та правил.

Ми вважаємо, що спираючись саме на ці теоретичні підходи, можна здійснити якісне дослідження сучасних молодіжних рухів та організацій. Автор позиціонує, що сучасним молодіжним рухам сьогодні притаманні саме ті характерні елементи, на які у своїх дослідженнях спираються теоретики зазначених підходів. А саме, сучасні молодіжні рухи, більшість з них, відрізняються незначною кількістю членів та учасників, що може свідчити про відсутність бажання або ресурсів у молодих людей, недостатню мотивацію, індивідуальну незацікавленість молоді в членстві та участі в такого роду об'єднаннях (відсутність соціальної позиції, сучасні життєві пріоритети молодих людей, поява нових форм комунікації, які замінюють живе спілкування тощо). Ми вважаємо, що вагома частина молоді, яка вступає в лави молодіжних організацій, значною мірою не ставить за мету вирішення спільних проблем та задоволення спільних потреб членів організації або інших соціальних груп, а переслідує власні (особисті) інтереси. Цими інтересами можуть виступати як самореалізація, самоактуалізація особистості, так і можливість підвищити свій соціальний статус, зробити кар'єру, отримати матеріальне забезпечення тощо. Для отримання суспільних «благ», задоволення потреб і розв'язання проблем як членів молодіжних об'єднань, так і користувачів послуг даного роду організацій, необхідне дотримання певних норм та правил, за якими діють молодіжні рухи, на які спираються у своїй діяльності їх члени та учасники.

Спираючись на вищезазначене, ми дійшли висновку, що поняття «молодіжний рух» відображає досить складне і багатопланове явище. Тому більшість його визначень, що пропонують різні дослідники та науковці, має неповний або односторонній характер. Зважаючи на те, що дати остаточне і повне визначення цьому явищу досить важко, для узагальнення все ж таки визначимося з тим, що *молодіжний рух* – це форма організованої діяльності молоді, яка відображає активну соціальну позицію, спрямовану на досягнення спільних цілей, задоволення спільних потреб, на захист, збереження, зміну або зміцнення системи цінностей, відносин, що склалися між членами молодіжної групи, організації, спілки чи молодіжного об'єднання.

Ми свідомі того, що не можна всі рухи розглядати тільки як організаційно оформлені структури, що заздалегідь планують власну діяльність, проведення акцій, використання ресурсів тощо. Сучасне життя різноманітне, швидкоплинне, нестабільне у своєму розвитку, потреби соціальних груп також різняться, що спричиняє й різні можливості та підходи до розв'язання суспільних проблем різних соціальних верств та груп.

Останнім часом багатьма країнами світу хвилями прокотилися суспільні й громадянські акції, молодіжні бунти та масові виступи, які характеризуються неспланованими регламентами власних виступів та організацією символічних акцій, а в більшості своїй напівстихійними агресивними масовими рухами, що не налаштовані на мирне, компромісне вирішення проблем. Такі рухи, зокрема в західних країнах, часто застосовують під час бунтів та виступів насильницькі методи - агресію, бійки, зброю, пошкодження державного й приватного майна тощо, а відтак, ми вважаємо, що теоретичні підходи вивчення суспільних рухів, що розглядають їх через призму масової та колективної поведінки мають в таких випадках досить вагоме значення для вивчення певного руху, мети його виникнення та мотивів участі в ньому.

Зважаючи на різноманітність рухів, залежно від країни, де вони оформились, та мети виникнення руху, перебігу акцій та виступів, використання методів, можна, на наш погляд, для вивчення цього явища (предмету, що цікавить дослідника), застосовувати не тільки обрані нами для вивчення сучасних молодіжних рухів підходи, але й перші концептуальні підходи, підґрунтям яких виступає масова та колективна поведінка людей, котрі не входять до складу формальних організацій, і спрямовані на соціальних зміни, або на запобігання останнім.

Бібліографічні посилання:

1. **Здравомыслова Е. А.** Парадигмы западной социологии общественных движений / Е. А. Здравомыслова. – Санкт-Петербург: Наука, 1993. – 172с
2. Социология общественных движений: Концептуальные модели исследования: Сборник научных трудов. – М., 1992. – 287с.
3. Когнитивные исследования. Когнитивный анализ социальных движений [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://kartinamira.info/science/86-cognition>
4. **Гарр Т. Р.** Почему люди бунтуют / Т. Р. Гарр. – СПб.: Питер, 2005. – 461 с. : ил. – Серия «Мастера социологии».
5. **Турен А.** Введение к методу социологической интервенции / А. Турен // Новые социальные движения в России. – М., 1993. – С. 9-10.
6. Нодар Джин. Философское / Джинн Нодар [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vse-knigi.ru/auth/6208>

7. **Олсон М.** Логика коллективных действий. Общественные блага и теория групп / М. Олсон / Пер. с англ. Е. Окороченко / Под ред. Ю. Параморнова. – М. : Фонд экономической инициативы, 1995. – 174с.
8. Критика буржуазных теорий молодежи / [Коллектив авторов под рук. В. Фридриха]. – М.: Прогрес, 1982. – 335 с.
9. Современная социальная теория: Бурдье, Гидденс, Хабермас. Учебное пособие. – Новосибирск, 1995.
10. **Giddens A.** Modernity and Self - Identity / A. Giddens. – Stanford: Stanford University Press, 1991. – P. 126.
11. **Соколов М.** Субкультурное измерение социальных движений: когнитивный поход / М. Соколов [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://subculture.narod.ru/texts/book2/sokolov.htm>
12. Бібліотека економіста: Етапи еволюції, методологічні особливості та структура інституціонального напрямку в другій половині XX ст. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/39/2917.html>
13. **Melucci A.** Challenging Codes: Collective Action in the Information Age / A. Melucci. – Cambridge, 1996. – 447 p. – [E-resource] – Access mode: <http://books.google.ru/books?id=>